

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

5^ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ:
ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΤΩΝ ΕΠΙΛΟΓΩΝ
Πάντειο Πανεπιστήμιο, 8-10 Μαΐου 2014

ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ: Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΚΛΗΡΩΣΗΣ ΩΣ ΜΕΣΟΥ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

δρ Αλίκη Συμεωνάκη

φιλόλογος, 1^ο Πρότυπο Πειραματικό Λύκειο Μανόλης Ανδρόνικος, Θεσσαλονίκη
e-mail: alicesym@gmail.com

δρ Μαρία Συμεωνάκη

Επικ. Καθηγήτρια Κοινωνικής Στατιστικής,
Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής,
Σχολή Πολιτικών Επιστημών,

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
e-mail: msymeonaki@me.com, msymeon@panteion.gr

Περίληψη: Η παρούσα εργασία αποπειράται να ανιχνεύσει το προφίλ των μαθητών που εισήχθησαν στην Α΄ Λυκείου των τεσσάρων Προτύπων Πειραματικών Λυκείων της Θεσσαλονίκης τον Σεπτέμβριο του 2013 κατόπιν εξετάσεων (Νόμος 3966/2011, ΦΕΚ 118, τ. Α΄), μέσω της ανάλυσης της εμπειρικής έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε στα εν λόγω σχολεία. Η εφαρμογή του νέου νόμου και η κατάργηση της κλήρωσης ως μέσου εισαγωγής στην Α΄ Γυμνασίου και Α΄ Λυκείου χωρίς περαιτέρω διαδικασίες επιλογής, απέδωσε μαθητές με ένα νέο πλέον κοινωνικό και μαθησιακό προφίλ. Η έρευνα, βασισμένη σε δομημένο ερωτηματολόγιο, καταγράφει οικογενειακό προφίλ, κίνητρα εισαγωγής στα Πρότυπα Πειραματικά σχολεία (ΠΠΣ), προσδοκίες και φόβους των μαθητών στις προκλήσεις του Νέου Λυκείου. Ταυτόχρονα, επιχειρεί την συγκέντρωση στατιστικών δεδομένων από την πρώτη στιγμή της εφαρμογής του νέου νόμου, με απώτερο σκοπό την βελτίωση της παιδαγωγικής διαδικασίας και την αξιοποίηση των εξαχθέντων συμπερασμάτων στην κατεύθυνση μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής πολιτικής.

Εισαγωγή

Αντικείμενο και κεντρικός άξονας-στόχος της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή του κοινωνικού και μαθησιακού προφίλ των 203 μαθητών της Α΄ Λυκείου των τεσσάρων Προτύπων Πειραματικών Λυκείων της Θεσσαλονίκης.

Κύρια επιδίωξη είναι να διερευνηθεί και να εκτιμηθεί το οικογενειακό προφίλ των μαθητών, τα κίνητρα εισαγωγής τους στα ΠΠΣ, οι προσδοκίες και οι φόβοι τους απέναντι στις προκλήσεις του Νέου Λυκείου. Ταυτόχρονα, επιχειρείται η συγκέντρωση στατιστικών δεδομένων από την πρώτη στιγμή της εφαρμογής του νέου νόμου, με απώτερο σκοπό την βελτίωση της παιδαγωγικής διαδικασίας και την αξιοποίηση των εξαχθέντων συμπερασμάτων στην κατεύθυνση μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής πολιτικής. Η συγκέντρωση των στατιστικών στοιχείων επιτυγχάνεται μέσω εμπειρικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε απογραφικά και στα τέσσερα ΠΠΣ της Θεσσαλονίκης. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα συντάχθηκε σύμφωνα με τους κανόνες κατασκευής ερωτηματολογίων (Altrichter et al. 2008, Cohen et al. 2011, Mertens, 2009, Robson, 2011) και συγκροτήθηκε από 13 ερωτήσεις, οι οποίες προσδιορίζουν 17 μεταβλητές. Σε αυτό συμπεριλαμβάνονται πραγματολογικές ερωτήσεις, ερωτήσεις αντιλήψεων και ανοικτές ερωτήσεις. Οι πραγματολογικές ερωτήσεις αναφέρονται στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων μαθητών: φύλο, επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, υπηκοότητα των γονέων, κ.λπ. Οι κύριοι άξονες της διερεύνησης αποτυπώνονται σε ερωτήσεις αντιλήψεων, οι οποίες αποτελούν και το κύριο μέρος του ερωτηματολογίου. Ειδικότερα, διατυπώθηκαν ερωτήσεις προκειμένου να ανιχνευθούν και να εκτιμηθούν οι λόγοι συμμετοχής των μαθητών στις εξετάσεις, οι κυριότεροι φόβοι τους, οι προσδοκίες τους από το Πρότυπο Πειραματικό Λύκειο, η κατεύθυνση σπουδών που θα επιθυμούσαν να ακολουθήσουν, το αν γνώριζαν την ύπαρξη Ομίλων Αριστείας, η προετοιμασία τους για τις εξετάσεις και το αν αντιμετώπισαν δυσκολία σε αυτές. Οι ανοικτές ερωτήσεις αφορούσαν τον βαθμό του απολυτηρίου του Γυμνασίου των ερωτώμενων, καθώς και την υπηκοότητα των γονέων τους.

Ως πληθυσμός της έρευνας ορίστηκαν όλοι οι μαθητές που εισήχθησαν στην Α΄ Λυκείου των τεσσάρων Προτύπων Πειραματικών Λυκείων της Θεσσαλονίκης τον Σεπτέμβριο του 2013 κατόπιν εξετάσεων. Ο συνολικός αριθμός αυτών των μαθητών ήταν 203. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε στο διάστημα από 24/9/2013 έως 16/10/2013. Για την ανάλυση και επεξεργασία των εμπειρικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν οι κατάλληλες υπορουτίνες του IBM SPSS Statistics, Version 20. Η ενότητα 2 αναφέρει τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας και η Ενότητα 3 τα εξαχθέντα συμπεράσματα.

Αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας

Η κατανομή του φύλου των μαθητών του πληθυσμού που παρουσιάζεται στον Πίνακα 1, δείχνει μία υπερποσώστωση των κοριτσιών (56.7%), έναντι των αγοριών (43.3%).

Πίνακας 1: Κατανομή του φύλου των ερωτώμενων

<i>Φύλο</i>		
	Συχνότητα	%
Αγόρι	88	43.3
Κορίτσι	115	56.7
Σύνολο	203	100.0

Όσον αφορά το είδος του σχολείου στο οποίο φοιτούσαν οι μαθητές (Πίνακας 2) αντιλαμβανόμαστε ότι οι περισσότεροι μαθητές (46.8%) φοιτούσαν σε Δημόσιο Γυμνάσιο, αλλά υπάρχει και ένα εξίσου σημαντικό ποσοστό μαθητών (45.8%) που φοιτούσαν στο ίδιο Πειραματικό Γυμνάσιο. Μικρό είναι το ποσοστό των μαθητών που προέρχονται από Ιδιωτικό Γυμνάσιο (5.9%), ενώ μία μαθήτρια προέρχεται από το Καλλιτεχνικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης.

Σχετικά με την υπηκοότητα των γονέων των μαθητών (Πίνακες 3 και 4), παρατηρούμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των γονέων έχουν ελληνική υπηκοότητα (97% για την μητέρα και 97% για τον πατέρα) και ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις γονέων μαθητών με καταγωγή π.χ. από την Αλβανία ή την Ρουμανία.

Πίνακας 2: Κατανομή του είδους του σχολείου στο οποίο φοιτούσε ο μαθητής/τρια

<i>«Σε τι είδους σχολείο πήγαίνεις;»</i>		
	Συχνότητα	%
Δημόσιο Γυμνάσιο	95	46.8
Πειραματικό Γυμνάσιο	93	45.8
Καλλιτεχνικό Γυμνάσιο	1	.5
Ιδιωτικό Γυμνάσιο	12	5.9
Σύνολο	201	99.0
Δεν απάντησαν	2	1.0
Σύνολο	203	100.0

Πίνακας 3: Η κατανομή της υπηκοότητας της μητέρας

<i>«Ποια είναι η υπηκοότητα της μητέρας σου;»</i>		
	Συχνότητα	%
Ελληνική	197	97.0
Κυπριακή\Ελληνική	1	.5
Αλβανική	1	.5
Κυπριακή	1	.5
Γερμανική	1	.5
Αμερικανική	1	.5
Σύνολο	202	99.5
Δεν απάντησαν	1	.5
Σύνολο	203	100.0

Πίνακας 4: Η κατανομή της υπηκοότητας του πατέρα

«Ποια είναι η υπηκοότητα του πατέρα σου;»

	Συχνότητα	%
Ελληνική	197	97.0
Αλβανική	1	.5
Ρουμανική	1	.5
Ελληνική/Αμερικάνικη	1	.5
Αμερικάνικη	1	.5
Αρμενική	1	.5
Βελγική	1	.5
Σύνολο	203	100.0

Επιπλέον, παρατηρούμε ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων των μαθητών είναι πολύ υψηλό (Πίνακες 5 και 6). Πιο συγκεκριμένα, 66.5% των μητέρων έχει τουλάχιστον πανεπιστημιακή μόρφωση, ενώ το 21.7% διαθέτει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό δίπλωμα. Αντίστοιχα για τους πατέρες τα ποσοστά είναι 68% και 19.7%.

Οι κύριοι λόγοι για τους οποίους οι μαθητές συμμετείχαν στις εξετάσεις είναι η εκτίμηση ότι θα είναι καλό για το μέλλον τους (53.7%), ενώ αρκετά υψηλό είναι και το ποσοστό των μαθητών που αναφέρουν ως κυριότερο λόγο το γεγονός ότι φοιτούσαν ήδη στο αντίστοιχο Πρότυπο Πειραματικό Γυμνάσιο (Πίνακας 7). Αξίζει επίσης να σημειωθεί, ότι σχεδόν 10% των μαθητών αναγνωρίζουν ως κύριο λόγο συμμετοχής τους στις εξετάσεις την πίεση που δέχτηκαν από τους γονείς τους.

Πίνακας 5: Η κατανομή εκπαιδευτικού επιπέδου της μητέρας

«Ποιο είναι το ανώτερο μορφωτικό επίπεδο που έχει ολοκληρώσει η μητέρα σου;»

	Συχνότητα	%
Έχει τελειώσει το Δημοτικό	1	.5
Έχει τελειώσει το Γυμνάσιο	2	1.0
Έχει τελειώσει το Λύκειο	32	15.8
Έχει τελειώσει Τεχνική/Επαγγελματική Σχολή	33	16.3
Έχει τελειώσει Πανεπιστήμιο	91	44.8
Έχει ολοκληρώσει Μεταπτυχιακές ή Διδακτορικές σπουδές	44	21.7
Σύνολο	203	100.0

Πίνακας 6: Η κατανομή του εκπαιδευτικού επιπέδου του πατέρα

«Ποιο είναι το ανώτερο μορφωτικό επίπεδο που έχει ολοκληρώσει ο πατέρας σου;»

	Συχνότητα	%
Έχει τελειώσει το Δημοτικό	1	.5
Έχει τελειώσει το Γυμνάσιο	3	1.5
Έχει τελειώσει το Λύκειο	28	13.8
Έχει τελειώσει Τεχνική/Επαγγελματική Σχολή	33	16.3
Έχει τελειώσει Πανεπιστήμιο	98	48.3
Έχει ολοκληρώσει Μεταπτυχιακές ή Διδακτορικές σπουδές	40	19.7
Σύνολο	203	100.0

Πίνακας 7: Κατανομή των κύριων λόγων συμμετοχής του μαθητή/τριας στις εξετάσεις

«Ποιος είναι ο κύριος λόγος της συμμετοχής σου στις εξετάσεις του Πειραματικού σχολείου;»

	Συχνότητα	%
Ήμουν ήδη στο αντίστοιχο Πειραματικό Γυμνάσιο	62	30.5
Σε πίεσαν οι γονείς σου	20	9.9
Πιστεύεις ότι θα είναι καλό για το μέλλον σου	109	53.7
Σε επηρέασαν οι φίλοι σου	1	.5
Άλλοι λόγοι	10	4.9
Αλλαγή περιβάλλοντος	1	.5
Είναι δημόσιο σχολείο και άρα δωρεάν	0	0
Σύνολο	203	100.0

Οι προσδοκίες των μαθητών από το Πειραματικό σχολείο αφορούν κυρίως την ύπαρξη καλών καθηγητών (65.5%) (Πίνακας 8). Δεύτερη επιλογή με ποσοστό 16.3% είναι η ύπαρξη συμμαθητών υψηλών επιδόσεων και ακολουθούν η ύπαρξη Ομίλων Αριστείας και Ενδιαφερόντων (5.9%) και η υλικοτεχνική υποδομή (3.4%).

Πίνακας 8: Κύριες προσδοκίες των μαθητών από τα Πειραματικά σχολεία

«Στο Πειραματικό σχολείο περιμένεις κυρίως να βρεις;»

	Συχνότητα	Συχνότητα %
Καλούς καθηγητές	133	65.5
Συμμαθητές υψηλών επιδόσεων	33	16.3
Υλικοτεχνική υποδομή	7	3.4
Ομίλους Αριστείας και Ενδιαφερόντων	12	5.9
Άλλο	18	8.9
Σύνολο	203	100.0

Οι περισσότεροι μαθητές γνώριζαν, όταν έδωσαν εξετάσεις, για την ύπαρξη Ομίλων Αριστείας και Ενδιαφερόντων που λειτουργούν στα Πρότυπα Πειραματικά Λύκεια (47.8%), ενώ ένα 21.7% δηλώνει ότι είχε μια περιορισμένη πληροφόρηση (κάτι είχα ακούσει). Οι μαθητές που δεν γνώριζαν για τους Ομίλους είναι περίπου 1 στους 3. (Πίνακας 9).

Πίνακας 9: Πληροφόρηση για τη λειτουργία Ομίλων Αριστείας και Ενδιαφερόντων

«Όταν έδωσες εξετάσεις γνώριζες τη λειτουργία Ομίλων Αριστείας και Ενδιαφερόντων που λειτουργούν στα Πρότυπα Πειραματικά Σχολεία;»

	Συχνότητα	%
Όχι	62	30.5
Ναι	97	47.8
Κάτι είχα ακούσει	44	21.7
Σύνολο	203	100.0

Σημαντικό επίσης εύρημα της έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών σκέφτεται να ακολουθήσει Θετικές σπουδές (72.9%), ενώ μόνο 16.3% επιλέγει ως απάντηση τις Θεωρητικές σπουδές (Πίνακας 10). Σχεδόν 5% δηλώνουν ότι θέλουν να ακολουθήσουν Καλλιτεχνικές σπουδές, υπάρχει όμως και ένα σημαντικό ποσοστό (5%) μαθητών που δεν απαντά – ίσως δεν έχουν αποφασίσει ακόμη.

Πίνακας 10: Κατεύθυνση που επιθυμούν να ακολουθήσουν οι μαθητές

«Σκέφτεσαι να ακολουθήσεις;»

	Συχνότητα	%
Θετικές σπουδές	148	72.9
Θεωρητικές σπουδές	33	16.3
Καλλιτεχνικές σπουδές	10	4.9
Δεν θέλω να σπουδάσω	1	.5
Σύνολο	192	94.6
Δεν απάντησαν	11	5.4
Σύνολο	203	100.0

Ο κυριότερος φόβος των μαθητών στο νέο τους ξεκίνημα είναι το Νέο Λύκειο (54.2%), ενώ 17.7% των μαθητών δηλώνουν ότι φοβούνται κυρίως των ανταγωνισμό (Πίνακας 11). Σχεδόν 15% των μαθητών δηλώνουν ότι δεν φοβούνται τίποτε, ενώ 13.3% αναφέρουν ως κύριο τους φόβο την απώλεια των παλιών τους φίλων.

Οι εξετάσεις δυσκόλεψαν λίγο τους μαθητές (56.2%), ενώ περισσότεροι είναι οι μαθητές που δηλώνουν ότι δεν τους δυσκόλεψαν καθόλου από αυτούς που ισχυρίζονται ότι τους δυσκόλεψαν αρκετά ή πολύ (15.8%). Επιπλέον, δεν υπάρχει κανένας μαθητής που πιστεύει ότι οι εξετάσεις τον δυσκόλεψαν πάρα πολύ (Πίνακας 12).

Πίνακας 11: Κατανομή των κύριων φόβων των μαθητών

«Τι φοβάσαι περισσότερο στο νέο σου ξεκίνημα;»

	Συχνότητα	%
Το Νέο Λύκειο	110	54.2
Τον ανταγωνισμό	36	17.7
Ότι θα χάσω τους παλιούς μου φίλους	27	13.3
Τίποτε	30	14.8
Σύνολο	203	100.0

Πίνακας 12: Κατανομή της δυσκολίας των εξετάσεων

«Οι εξετάσεις σε δυσκόλεψαν;»

	Συχνότητα	%
Καθόλου	57	28.1
Λίγο	114	56.2
Αρκετά	26	12.8
Πολύ	6	3.0
Πάρα πολύ	0	0
Σύνολο	203	100.0

Όσον αφορά την προετοιμασία των μαθητών οι περισσότεροι δηλώνουν ότι προετοιμάστηκαν λίγο (36.9%) ή καθόλου (26.6%). Αρκετά προετοιμάστηκε το 22.7% των μαθητών, ενώ 8.9% των μαθητών πιστεύουν ότι προετοιμάστηκαν πολύ και 4.9% ότι προετοιμάστηκαν πάρα πολύ (Πίνακας 13).

Πίνακας 13: Κατανομή της προετοιμασίας των εξετάσεων

«Προετοιμάστηκες για τις εξετάσεις;»

	Συχνότητα	%
Καθόλου	54	26.6
Λίγο	75	36.9
Αρκετά	46	22.7
Πολύ	18	8.9
Πάρα πολύ	10	4.9
Σύνολο	203	100.0

Σχετικά με το αν τα παιδιά θα επέλεγαν να φύγουν από το Πειραματικό Λύκειο στην περίπτωση που θα μπορούσαν να αποφασίσουν απολύτως μόνοι, οι περισσότεροι δηλώνουν ότι δεν θα έφευγαν (67%), ενώ το 25.1% χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να αποφασίσει. Σχεδόν 8% των μαθητών ισχυρίζεται ότι θα έφευγε από το σχολείο (Πίνακας 14).

Πίνακας 14: Κατανομή της απόφασης παραμονής/αποχώρησης από το Πειραματικό σχολείο

«Αν αποφάσιζες απολύτως μόνος/η θα έφευγες από το Πειραματικό;»

	Συχνότητα	%
Ναι	16	7.9
Όχι	136	67.0
Χρειάζομαι περισσότερο χρόνο για να αποφασίσω	51	25.1
Σύνολο	203	100.0

Η εικόνα της μέχρι τώρα σχολικής επίδοσης των μαθητών που εισήχθησαν στα Πρότυπα Πειραματικά Λύκεια της Θεσσαλονίκης αποτυπώνεται από την ανάλυση της βαθμολογίας των απολυτηρίων του Γυμνασίου των μαθητών, της οποίας η μέση βαθμολογία είναι ίση με 19.315 (Πίνακας 15). Η διάμεσος των παρατηρήσεων είναι ίση με 19.538 που σημαίνει ότι 50% των μαθητών έχουν απολυτήριο Γυμνασίου πάνω από 19.5. Η μικρότερη παρατήρηση είναι το 16.153 και η μεγαλύτερη είναι το 20. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι 36 μαθητές έχουν απολυτήριο Γυμνασίου ίσο με 20.

Πίνακας 15: Ανάλυση της βαθμολογίας των απολυτηρίων Γυμνασίου των μαθητών

Μέση τιμή	19.315
Διάμεσος	19.538
Τυπική απόκλιση	0.720
Ελάχιστη Τιμή	16.153
Μέγιστη Τιμή	20.000
Εύρος των παρατηρήσεων	3.847

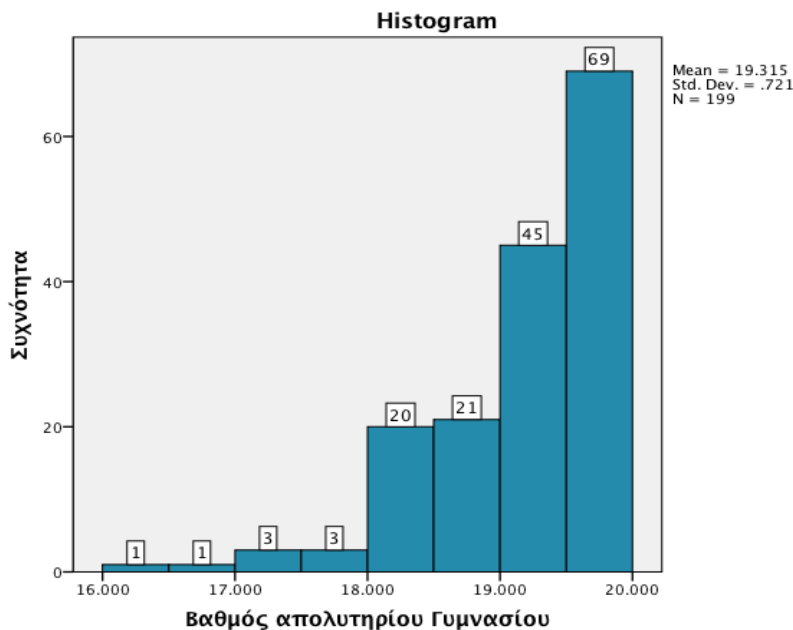
Η εικόνα αυτή αποτυπώνεται επίσης και στο Σχήμα 1, όπου παρατηρούμε μία εξαιρετικά λοξή κατανομή με το βάρος των παρατηρήσεων στην δεξιά πλευρά (στις μεγαλύτερες δηλαδή παρατηρήσεις).

Συμπεράσματα

Η έρευνα αυτή αποτυπώνει το προφίλ των μαθητών που εισήχθησαν στα Πρότυπα Πειραματικά Λύκεια της Θεσσαλονίκης ως εξής. Πρόκειται για ελληνόπαιδες και μάλιστα από γονείς υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Οι μισοί περίπου μαθητές είχαν φοιτήσει σε Πρότυπα Πειραματικά Γυμνάσια. Ο βαθμός απόλυσης από τα Γυμνάσια είναι ιδιαίτερα υψηλός (περίπου 19.5). Σε σχέση με το φύλο τα κορίτσια είναι περισσότερα, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία σκέφτεται να ακολουθήσει θετικές σπουδές. Ο μεγαλύτερος φόβος των μαθητών εστιάζεται στο Νέο Λύκειο. Προσδοκούν επίσης καλούς καθηγητές, αλλά και συμμαθητές υψηλών επιδόσεων. Στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται ότι η παρουσία των

μαθητών στα σχολεία αυτά είναι προϊόν συνειδητής επιλογής, συνοδευόμενης από υψηλές προσδοκίες.

Σχήμα 1: Η κατανομή της βαθμολογίας του απολυτηρίου του Γυμνασίου των μαθητών

Περαιτέρω έρευνα

Το 1ο Πρότυπο Πειραματικό ΓΕΛ «Μανόλης Ανδρόνικος» και το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών (Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Σχολή Πολιτικών Επιστημών) διενήργησαν τον Απρίλιο του 2014 αντίστοιχη έρευνα με δομημένο ερωτηματολόγιο στα τέσσερα Πρότυπα Πειραματικά Λύκεια της Θεσσαλονίκης ειδικεύοντας στην ανίχνευση του συσχετισμού προσδοκίας-πραγματικότητας και στοιχείων που σχετίζονται με την πορεία των μαθητών και την αποτίμηση της πρώτης τους χρονιάς στα εν λόγω Λύκεια. Προτείνεται η καθιέρωση της έρευνας στις αρχές και των επόμενων σχολικών ετών, προκειμένου να συναγάζονται συμπεράσματα σχετικά με τους μαθητές των Πειραματικών σχολείων σε βάθος χρόνου.

Βιβλιογραφία

- Altrichter, H., Feldman, A., Posch, P. and Somekh, B. (2008). *Teachers Investigate Their Work: An Introduction to the Methods of Action Research*, 2nd ed., Routledge, New York.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2011). *Research Methods in Education*, 7th ed., Routledge, New York.
- Mertens, D. (2009). *Research and Evaluation in Education and Psychology. Integrating Diversity with Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*, 2nd ed., Sage, London.
- Robson, C. (2011). *Real World Research: A Resource for Users of Social Research, Methods in Applied Settings*, 3rd ed., Wiley, West Sussex, UK.